

ТЕТЯНА ГРИГОРІВНА ФОМІНА,

доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 1,
кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства;

 <https://orcid.org/0000-0002-9513-1673>,
e-mail: tatianafomina7777@gmail.com

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ВІДСУТНОСТІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО (IN ABSENTIA): ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУЧАСНЕ УНОРМУВАННЯ

У статті досліджено трансформацію та сучасне унормування кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*) в контексті розвитку українського кримінального процесуального законодавства. Наголошено, що запровадження спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження у 2014 році стало реакцією законодавця на суспільний і безпековий запит щодо забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності у випадках, коли особа ухиляється від правосуддя або перебуває поза межами юрисдикції України. Встановлено, що подальші зміни протягом 2014–2025 років мали фрагментарний характер і лише частково усували наявні прогалини. Поряд із дослідженням національного законодавства окремо проаналізовано обмеження щодо відсутності обвинуваченого під час судового розгляду в практиці Міжнародного кримінального суду та можливості проведення окремих процесуальних дій без його участі.

З'ясовано, що з 2022 року спостерігається розширення сфери застосування провадження *in absentia*, оскільки масовий характер воєнних злочинів і колабораціонізму зумовив практичну необхідність у широкому використанні досліджуваних механізмів. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого стало не лише інструментом юридичного реагування, а й політичним меседжем про невідворотність відповідальності.

У статті наголошено на концептуальній неузгодженості та структурній розбалансованості правового регулювання: окремі елементи провадження *in absentia* містяться в різних главах Кримінального процесуального кодексу України, що ускладнює його цілісне сприйняття як єдиного процесуального інституту. Висловлено пропозицію передбачити порядок кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) в розділі VI Кримінального процесуального кодексу України, присвяченому регламентації особливих порядків кримінального провадження, об'єднавши в ньому особливості здійснення як спеціального досудового розслідування, так і спеціального судового провадження.

Виявлено проблеми реалізації такого провадження на сучасному етапі, зокрема: формальність участі захисника, відсутність чіткого порядку перегляду вироку, ухваленого *in absentia*, формалізм у підтвердженні факту ухилення особи, а також недосконалість механізмів її інформування. Запропоновано конкретні шляхи вдосконалення законодавства. Констатовано, що, незважаючи на наявні недоліки, інститут *in absentia* є необхідним інструментом, здатним забезпечити ефективне правосуддя в умовах виняткових обставин.

Ключові слова: кримінальне провадження, *in absentia*, спеціальне досудове розслідування, спеціальне судове провадження, практика Європейського суду з прав людини, забезпечення прав, особливі порядки кримінального провадження, Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого – *in absentia* – є однією з найскладніших форм реалізації кримінального процесу, що вимагає особливого балансу між ефективністю правосуддя та дотриманням гарантій прав особи. Така форма судочинства традиційно виклика-

ла численні наукові дискусії щодо її сумісності з основоположними правами людини, зокрема правом на захист, участю в процесі та особистою присутністю в суді.

Особливої актуальності проблематика застосування процедури *in absentia* набуває в умовах збройної агресії російської федерації

проти України. Велика кількість осіб, які підлягають кримінальній відповідальності, перебувають на тимчасово окупованих територіях або навмисно ухиляються від участі у кримінальному провадженні, що унеможлиблює застосування класичних форм досудового розслідування та судового розгляду. У відповідь на це в національному законодавстві запроваджено можливість здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого як правовий механізм реагування на такі виклики.

Водночас реалізація цього інституту в умовах війни супроводжується низкою проблем. Зокрема, виникають труднощі з дотриманням процесуальних гарантій підозрюваного або обвинуваченого, призначенням ефективного захисту, обґрунтованим підтвердженням фактів переховування особи та забезпеченням її належного інформування про кримінальне провадження. Актуальним залишається також питання відповідності національної процедури міжнародним стандартам, які вимагають реальних гарантій дотримання прав особи, коли вона відсутня під час провадження.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою цієї статті є аналіз трансформації правового регулювання кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого, виявлення проблем його практичного застосування в умовах воєнного стану та запропонування шляхів їх вирішення з урахуванням міжнародних стандартів.

Поставлена мета конкретизується завдяки вирішенню таких завдань: 1) аналіз етапів трансформації правового регулювання інституту *in absentia* в кримінальному процесуальному законодавстві України з 2012 року до сьогодні; 2) встановлення ступеня нормативної цілісності та внутрішньої узгодженості регламентації спеціального досудового розслідування і спеціального судового провадження; 3) виокремлення ключових проблем здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого в сучасних умовах; 4) аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо провадження *in absentia* та її впливу на практику національних судів; 5) формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України з урахуванням міжнародних стандартів і необхідності забезпечення права на справедливий суд.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Питання процесуального порядку здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого привертають увагу багатьох дослідників. Зазначену проблематику

впродовж дії чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) досліджували на дисертаційному рівні. Зокрема, Г. В. Матвієвська (2013) проаналізувала порядок здійснення заочного провадження у кримінальному судочинстві України; О. О. Нагорнюк-Данилюк (2016) визначив поняття, зміст підстави, умови та порядок здійснення спеціального кримінального провадження; О. В. Маленко (2019) розглядав проблематику інституту заочного провадження у кримінальному судочинстві України; О. В. Калініков (2021) свою розвідку присвятив порівняльно-правовому дослідженню досудового розслідування в кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (*in absentia*) в Україні та країнах Європи; Є. М. Пеліхос (2022) розкрив питання щодо сутності забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого при здійсненні спеціального кримінального провадження (*in absentia*); О. Ю. Гурін (2025) комплексно дослідив правові, теоретичні та практичні аспекти забезпечення прав людини під час здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*). На монографічному рівні теоретичні та практичні проблеми заочного провадження у кримінальному судочинстві України досліджував Д. О. Шумейко (2020).

Крім того, процедуру *in absentia* активно досліджують знані науковці, присвячуючи свої напрацювання фундаментальним питанням здійснення кримінального провадження, серед яких І. В. Гловюк (2015), О. П. Кучинська та І. В. Черниченко (2015), О. Ю. Татаров (2014). Питання реалізації засад під час здійснення цього виду провадження вивчали В. М. Трубніков та Д. С. Слінько (2014), а проблематику дотримання прав учасників кримінального провадження – В. М. Трофименко (2012). Останнім часом науково-практичні поради здійснення спеціального досудового розслідування напрацьовано в коментарі до глави 24-1 КПК України (Столітній та ін., 2024) та в практичному порадику за авторством М. В. Членова, А. О. Тимофеева та О. І. Букреева (2023). Беручи до уваги наведені дослідження, у цій статті зроблено спробу комплексного аналізу нормативних змін інституту *in absentia* крізь призму сучасних викликів, зумовлених воєнним станом.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, які забезпечили комплексний аналіз правової природи та особливостей функціонування кримінального провадження *in absentia* в умовах трансформації українського

законодавства та впливу міжнародних стандартів.

Під час роботи використано історико-правовий метод, який дав змогу простежити еволюцію національного законодавства щодо можливості провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого – від ухвалення КПК України у 2012 році до сьогодні, зокрема в контексті дії правового режиму воєнного стану. За допомогою формально-юридичного методу здійснено аналіз чинних норм КПК України, що регулюють спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження, а також розглянуто пов'язані процедурні інструменти (інформування підозрюваного, обвинуваченого; можливість апеляційного оскарження тощо). Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити національну регламентацію з положеннями міжнародно-правових актів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та досвідом імплементації норм ЄС. Аналіз судової практики (включно з рішеннями Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду) здійснювався з урахуванням практико-орієнтованого підходу. Комплексне поєднання зазначених методів дозволило сформулювати об'єктивне бачення стану правового регулювання кримінального провадження *in absentia* в Україні, виявити його основні проблеми та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства й практики.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ

Трансформації законодавства щодо регламентації кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого

Дослідження трансформацій національного законодавства розпочнемо з 2012 року, тобто з моменту ухвалення чинного КПК України. Звісно, інститут *in absentia* має давнє коріння, і його витоки можна пов'язати з введенням у дію Статуту кримінального судочинства 1864 року. Проте ми прагнемо акцентувати увагу не на ретроспективному аналізі, а на трансформації законодавства саме з 2012 року, адже відтоді регламентація інституту *in absentia* неодноразово зазнавала суттєвих змін.

У Кримінальному процесуальному кодексі України, ухваленому 13 квітня 2012 року, питання здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого не було унормовано. Отже, українське законодавство не містило ефективних інструментів притягнення до відповідальності осіб у разі їх відсутності.

У відповідь на виклики, спричинені збройним конфліктом на сході України та анексією Криму, держава зіткнулася із ситуацією ухилення осіб від участі у кримінальному провадженні. Усвідомлюючи необхідність урегулювати провадження за відсутності особи, законодавець 16 січня 2014 року ухвалив Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження»¹ (далі – Закон № 725-VII), яким доповнив Кодекс окремою главою – 41-1 «Заочне кримінальне провадження». Ця глава закріплювала: підстави для здійснення заочного кримінального провадження (ч. 1 ст. 523-1); порядок вручення документів особі, щодо якої здійснюється заочне кримінальне провадження (ст. 523-2); порядок здійснення заочного кримінального провадження (ст. 523-3); вимоги до судового рішення, ухваленого за результатами заочного кримінального провадження (ст. 523-4); порядок подання та розгляду заяви про скасування судового рішення, ухваленого за результатами заочного кримінального провадження (статті 523-5 та 523-6). Водночас окреслені положення зазнали певної критики як у науковому середовищі, так і серед представників міжнародної спільноти. Коментар до Закону № 725-VII, підготовлений у січні 2014 року в межах проекту Ради Європи, містив висновок про поспішність ухвалення цього нормативно-правового акта та вказівку на певні прогалини, зокрема ті, що можуть призвести до порушення права на справедливий суд (пункти 78–87)². Отже, у 2014 році законодавцем зроблено перші кроки в напрямі регламентації процедури притягнення до відповідальності осіб, які ухиляються від слідства та суду. Утім, враховуючи поспішність ухвалення цих поправок та з огляду на недосконалість правової процедури, Закон № 725-VII через декілька днів втратив чинність.

Більш виважене рішення щодо унормування процедури *in absentia* законодавець

¹ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження : Закон України від 16.01.2014 № 725-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-18> (дата звернення: 03.05.2025). Втратив чинність.

² Comments on the Law of Ukraine № 725-VII off 16 January 2014 on Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine Concerning Criminal Proceedings in Absentia. 27 January 2014 // Council of Europe : офіц. сайт. URL: <https://rm.coe.int/0900001680684173> (дата звернення: 03.05.2025).

закріпив з ухваленням Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини»¹. Із введенням у дію цього Закону в новій главі 24-1 КПК України було закріплено процедуру спеціального досудового розслідування, а також деякі особливості спеціального судового провадження (ч. 5 ст. 139, частини 3, 4 ст. 323, ст. 349, ст. 374, ч. 2 ст. 400 КПК України). Процедура *in absentia* на національному рівні з цього моменту отримала назву «кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого» (ч. 2 ст. 7 КПК України).

Від часу запровадження інституту *in absentia* у жовтні 2014 року й до сьогодні він неодноразово зазнавав трансформацій через внесення законодавчих змін, зокрема:

– розширено перелік злочинів у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, за вчинення яких може здійснюватися спеціальне досудове розслідування²;

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 № 1689-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18> (дата звернення: 03.05.2025).

² Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні : Закон України від 10.11.2015 № 769-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 03.05.2025); Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 03.05.2025); Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20> (дата звернення: 03.05.2025); Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціо-

– уточнено підстави здійснення спеціального досудового розслідування в ч. 1 ст. 297-1 КПК України³;

– внесено зміни до ст. 323 КПК України щодо порядку опублікування повістки про виклик та особливостей судового розгляду в разі явки обвинуваченого до суду⁴;

нованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20> (дата звернення: 03.05.2025); Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20> (дата звернення: 03.05.2025); Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом : Закон України від 21.03.2023 № 2997-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2997-20> (дата звернення: 03.05.2025); Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.05.2025).

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції : Закон України від 15.01.2015 № 119-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-19> (дата звернення: 03.05.2025).

⁴ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування :

– передбачено можливість здійснення процедури *in absentia* стосовно особи, щодо якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого¹.

Хоч інститут *in absentia* було запроваджено ще у 2014 році, поширеного застосування він набув після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Масовий характер воєнних злочинів і колабораціонізму зумовив практичну необхідність у широкому застосуванні механізмів *in absentia*. У цьому контексті кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого стало не лише інструментом юридичного реагування, а й політичним меседжем про невідворотність відповідальності. Водночас масштабне застосування такого механізму, як свідчить судова практика, підвищило ризики формалізму, порушення прав підозрюваних та обвинувачених, а також поставило перед системою правосуддя виклики щодо якості доказів і дотримання принципу змагальності.

Розуміючи, з одного боку, виклики, які постають перед правозастосовною практикою здійснення кримінального провадження за відсутності особи, а з другого – визнаючи необхідність притягнення до відповідальності осіб, які ухиляються від органів слідства та суду, впродовж 2023–2025 років у правничому середовищі активізувалися обговорення потреби подальшої гармонізації інституту *in absentia* з міжнародними стандартами, зокрема у світлі зростання кількості справ *in absentia* в умовах війни. Наприклад, у межах проекту Ради Європи «Зміцнення прав людини в системі кримінального правосуддя України» проводяться експертні дискусії щодо заочних проваджень в українському законодавстві та практиці з урахуванням контексту війни. У них беруть участь представники Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора, Національної школи суддів України, Тренінгового центру прокурорів України, Міністерства юстиції України, Координаційного центру з надання бе-

зоплатної правничої допомоги, а також міжнародні та аналітичні неурядові організації².

Окрім цього, представники Офісу Генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України та Державного бюро розслідувань за підтримки міжнародних партнерів почали приділяти ще більше уваги стандартам допиту, доказам, заочному правосуддю з акцентом на практику ЄСПЛ, про що свідчать проведені у 2023–2025 роках експертно-фахові дискусії³. Увага до механізмів перегляду вироків, винесених *in absentia*, у разі появи обвинуваченого, гарантій його захисту та права на апеляцію стала центральною темою дискусій. Майбутнє вдосконалення інституту пов'язується саме з імплементацією правових позицій ЄСПЛ, що надасть більшій легітимності заочному провадженню в очах міжнародної спільноти.

У розрізі тематики дослідження на окрему увагу заслуговує питання імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – РС МКС), який було ратифіковано Україною в серпні 2024 року⁴. Це стало важливим кроком на шляху до інтеграції міжнародних стандартів кримінальної юстиції. Одним із напрямів, що впливають із ратифікації, є співпраця з МКС під час розслідування міжнародних злочинів. У цьому контексті особливої уваги набуває інститут кримінального провадження *in absentia*, оскільки РС МКС не передбачає можливості винесення вироку за відсутності обвинуваченого, а ч. 1 ст. 63 визначає, що обвинувачений має бути присутнім на судовому розгляді.

Хоча Статут не визнає можливості судового розгляду без участі обвинуваченого, утім встановлює можливість здійснення окремих

Закон України від 27.04.2021 № 1422-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20> (дата звернення: 03.05.2025).

¹ Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених : Закон України від 28.07.2022 № 2472-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20> (дата звернення: 03.05.2025).

² *In absentia proceedings in Ukraine: the war context. Expert discussion and experience-sharing from selected Council of Europe member States* // Council of Europe Office in Ukraine : офіц. сайт. 26.11.2024. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/in-absentia-proceedings-in-ukraine-the-war-context-expert-discussion-and-experience-sharing-from-selected-council-of-europe-member-states> (дата звернення: 03.05.2025).

³ JustTalk. Професійна дискусія // Podcast App : сайт. URL: <https://podcast.app/profesiina-diskusii-justtalk-p1349429> (дата звернення: 03.05.2025).

⁴ Римський статут Міжнародного кримінального суду : від 17.07.1998 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 03.05.2025).

процесуальних і слідчих дій у разі його відсутності, зокрема на досудовій стадії. Це дозволяє забезпечити ефективність розслідування у випадках, коли особа переховується або її місце перебування невідоме. Так, положення ч. 1 ст. 56 РС МКС дозволяють Прокурору звернутися до Палати досудового провадження з проханням про отримання показань від свідків чи отримання доказів під час розслідування та кримінального переслідування в разі загрози втрати доказу або неможливості провести такі дії в майбутньому. З урахуванням положень, сформульованих у п. «d» ч. 2 ст. 56 РС МКС, слід розуміти, що Палата досудового провадження може ухвалити рішення про збір доказів без участі особи, яка була арештована або з'явилася до Суду за повісткою про виклик, або, якщо арешту не було, за умови участі захисника цієї особи. Крім того, пункт «b» ч. 2 ст. 61 РС МКС дозволяє проводити слухання (до початку судового розгляду) за відсутності обвинуваченого, якщо особа переховується або неможливо встановити її місце перебування, і було вжито всіх обґрунтованих заходів для забезпечення її явки до Суду. У такому разі її інтереси може представляти захисник¹.

Отже, як бачимо, у РС МКС фактично заперечується можливість здійснення судового розгляду без обвинуваченого. Водночас слідчі дії, збір деяких доказів, слухання до початку судового розгляду можуть проводитись у разі його відсутності, якщо вжито всіх належних заходів для виклику та/або забезпечено захист і представництво інтересів особи.

Ратифікація Римського статуту МКС та орієнтація України на європейські стандарти правосуддя актуалізували питання вдосконалення національного законодавства щодо кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого. Сучасне унормування цього інституту в Україні покликане забезпечити баланс між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням прав людини. Попри позитивні зрушення, національна модель провадження *in absentia* залишається складною для практичного застосування й супроводжується низкою суттєвих викликів, які буде проаналізовано далі.

Сучасне унормування кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого

З уведенням у 2014 році нової форми провадження законодавець доволі розпоросило розмістити норми, які визначають порядок здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого. Ба більше, привертає увагу асиметрія в унормуванні двох форм цього провадження: якщо спеціальному досудовому розслідуванню присвячено окрему главу 24-1 КПК України, то спеціальному судовому провадженню – лише окремі норми, розташовані в різних статтях Кодексу.

Крім того, главу 24-1 КПК України включено до розділу, який регламентує порядок досудового розслідування, тоді як норми, що стосуються спеціального судового провадження, розміщено в різних статтях розділу IV «Судове провадження у першій інстанції», а щодо можливості апеляційного оскарження (ч. 3 ст. 400 КПК України) – у главі 31 «Провадження в суді апеляційної інстанції».

Зауважимо, що в доктрині кримінального процесу вже наголошувалось на недосконалому унормуванні інституту *in absentia* в чинному законодавстві. Висловлювалась пропозиція визначити порядок здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження в межах однієї глави КПК України, наприклад, під назвою «Заочне досудове розслідування та судове провадження» (Удалова, Письменний, 2015, с. 55) або «Спеціальне кримінальне провадження» (Нагорнюк-Данилюк, 2016, с. 10). Такі позиції видаються цілком логічними. Водночас вважаємо, що назва нової глави має відповідати чинним положенням і, відповідно, йменуватись як «Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*)». До речі, як уже зазначалося вище, законодавець має певний досвід системного унормування процедури *in absentia* в межах єдиної глави. Так, у Законі № 725-VII ця глава мала назву «Заочне кримінальне провадження» й охоплювала як порядок спеціального досудового розслідування, так і порядок судового провадження.

На наше переконання, структурно нову главу доцільно розмістити в розділі VI КПК України, присвяченому регламентації особливих порядків кримінального провадження. Така позиція обґрунтовується тим, що провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого за своєю суттю є проявом диференціації кримінального процесу. Отже, глава, яка регламентує кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого, має бути розміщена поряд з

¹ Римський статут Міжнародного кримінального суду : від 17.07.1998 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 03.05.2025).

іншими диференційованими формами провадження, тобто в межах особливих порядків.

Говорячи про сутність кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого як про прояв диференціації процесуальної форми, слід цілком погодись з І. В. Гловюк (2015, с. 22), що в системі кримінальних проваджень кримінальне провадження *in absentia* посідає особливе місце, оскільки характеризується одночасно і спрощенням, і ускладненням кримінально-процесуальної форми. Хоча це питання не є однозначним у науковому середовищі, деякі дослідники висловлюють думку, що цей вид провадження є спрощеним (Маляренко, 2004, с. 8). Вважаємо, що кримінальному провадженню за відсутності підозрюваного або обвинуваченого притаманні як ознаки спрощення (зокрема, відсутність особи під час досудового розслідування та/або судового розгляду, що може пришвидшити провадження), так і ознаки ускладнення процесуальної форми – зокрема, у вигляді додаткових гарантій прав підозрюваного чи обвинуваченого, як-от обов'язкова участь захисника, забезпечення обізнаності особи про початок кримінального провадження щодо неї тощо.

Як засвідчує слідчо-судова практика, більшість воєнних злочинів, яких станом на 22 травня 2025 року налічувалося 163 812¹, здійснюється за процедурою *in absentia*. За даними начальника Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора Юрія Белоусова, станом на 16 квітня 2025 року у кримінальних провадженнях про воєнні злочини статус підозрюваного отримали близько 850 осіб (це ті російські військовослужбовці, які вже отримали статус). Із цієї кількості приблизно 608–610 справ перебувають на розгляді в національних судах. Уже винесено вироки щодо 158 осіб. Щодо кількісних показників судового провадження: з 158 засуджених за воєнні злочини 18 осіб відбувають покарання на території України після проголошення вироку, а щодо решти 140 осіб вироки були ухвалені за процедурою *in absentia*².

¹ Злочини, вчинені в умовах повномасштабного вторгнення рф. Злочини агресії та воєнні злочини // Офіс Генерального прокурора : сайт. URL: <https://gp.gov.ua> (дата звернення: 22.05.2025).

² Капустянська І. Від початку повномасштабного вторгнення в Україні зафіксували 159 тисяч воєнних злочинів // LB.ua : сайт. 16.04.2025. URL: https://lb.ua/society/2025/04/16/671461_vid_pochatku_povnomasshtabnogo.html (дата звернення: 03.05.2025).

Отже, коли значна кількість підозрюваних, обвинувачених переховується на тимчасово окупованих територіях або за межами нашої країни, постає необхідність забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності з одночасним дотриманням фундаментальних процесуальних гарантій прав таких осіб. Питання належного інформування особи, участі захисника, ефективного захисту та можливості перегляду вироку в разі появи обвинуваченого залишаються ключовими для забезпечення відповідності процедури вимогам справедливого суду.

У подальшому аналізі розглядатимуться окремі актуальні проблеми кримінального провадження *in absentia* в Україні, буде виявлено основні труднощі його практичної реалізації та запропоновано можливі напрями вдосконалення законодавства і правозастосовної практики.

1. Формальна участь захисника

Проблема формальної участі захисника у кримінальних провадженнях *in absentia* є однією з ключових у контексті забезпечення права на справедливий суд. Незважаючи на обов'язкову участь захисника в таких провадженнях (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України), на практиці нерідко спостерігається ситуація, коли захисник виконує свої функції номінально, без реального захисту інтересів підозрюваного, обвинуваченого.

Ця проблематика була предметом розгляду Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ККС ВС), який у постанові від 13 червня 2019 року у справі № 607/9498/16-к скасував вирок міськрайонного суду й ухвалу апеляційного суду та призначив новий розгляд у суді першої інстанції у зв'язку з тим, що захисник у спеціальному судовому провадженні лише формально був присутній у судових засіданнях. Свою позицію ККС ВС обґрунтував тим, що захисник не заявляв заяв, клопотань, спрямованих на захист особи, погоджувався із клопотаннями сторони обвинувачення, у зв'язку з чим судовий розгляд був неповним, однобічним та упередженим, що призвело до порушення принципу змагальності. Цей приклад засвідчує, що формальна участь захисника без реального виконання ним своїх функцій не забезпечує належного

³ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.06.2019 : справа № 607/9498/16-к, провадження № 51-2422км18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181> (дата звернення: 03.05.2025).

захисту прав підозрюваного або обвинуваченого, відсутнього під час провадження, та може призвести до скасування судових рішень.

Щодо участі захисника, ЄСПЛ у п. 65 рішення у справі «*Kamasinski v. Austria*» наголосив, що призначення адвоката судом не є достатнім для забезпечення права на захист згідно з підп. «с» п. 2 ст. 6 Конвенції. Держава не несе відповідальності за кожну помилку адвоката, але зобов'язана втрутитися, якщо адвокат явно неефективно представляє клієнта. Це рішення підкреслює важливість ефективної правової допомоги та обов'язок держави забезпечити, щоб призначений захисник реально виконував свої функції, а не лише формально був присутній у процесі.

У науковій літературі також зверталася увага на окреслену проблематику. Зокрема, зазначалося, що КПК України не містить дієвих механізмів забезпечення права підозрюваного на отримання саме ефективної правової допомоги (Калінніков, 2020, с. 131; Гурін, 2025, с. 148). Загалом тема формальної участі захисника порушує значний пласт питань, над якими нині працюють як практики, так і науковці. Зокрема, дискусійними залишаються такі питання: чи повинен захисник самостійно встановлювати контакт із підозрюваним; чи зобов'язаний він повідомляти про сам факт такого спілкування; чи має право захисник збирати та подавати докази без погодження з підозрюваним або обвинуваченим (Коць, 2023).

Вважаємо, що формальна участь захисника у провадженнях *in absentia* є серйозною проблемою, що підриває довіру до судової системи та порушує права обвинувачених. Для забезпечення дотримання міжнародних стандартів правозастосувачі мають зосередитися не лише на дотриманні процесуального обов'язку участі захисника, а й на інституційних механізмах контролю за якістю надання правової допомоги у провадженнях *in absentia*. Йдеться, зокрема, про вдосконалення порядку призначення захисників, забезпечення їх належної мотивації, а також запровадження механізмів відповідальності за недобросовісне виконання функції захисту.

2. *Формалізм у підтвердженні факту ухилення особи*

Однією з основних підстав здійснення спеціального досудового розслідування або спеціального судового провадження є ухи-

лення підозрюваного або обвинуваченого від участі в процесі (ч. 5 ст. 139, ч. 2 ст. 297-1, ч. 3 ст. 323 КПК України). Водночас у матеріалах кримінального провадження має бути належне підтвердження факту свідомого ухилення особи. Законодавець встановлює, що факт ухилення має бути підтверджений об'єктивними даними. Зокрема, такими можуть бути: неприбуття за викликами без поважних причин, оголошення особи в міжнародний розшук, наявність відомостей про умисне уникнення вручення процесуальних документів тощо.

На початковому етапі запровадження кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого в Україні проблема формалізму у підтвердженні факту ухилення особи набула певного поширення. Нерідко органи досудового розслідування та суди обмежувалися поверхневою оцінкою обставин, що нібито свідчили про ухилення підозрюваного чи обвинуваченого, без належного аналізу рівня обізнаності особи щодо провадження та її свідомого уникнення участі в процесі. У зв'язку із цим Верховний Суд акцентував увагу на необхідності з'ясування переліку дій особи, які можуть визнаватись юридично значущим (а не лише фактичним) ухиленням від органів слідства або суду (п. 6 постанови Верховного Суду від 19 березня 2015 року у справі № 5-1к15)².

На необхідності дотримання права обвинуваченого бути поінформованим про висунуті йому обвинувачення неодноразово наголошував ЄСПЛ (п. 52 рішення у справі «*Pélissier and Sassi v. France*»³; п. 90 рішення у справі «*Sejdovic v. Italy*»⁴). Водночас ЄСПЛ неодноразово визнавав порушення положень підп. «а» п. 3 ст. 6 Конвенції, відповідно до якого кожен, кого обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, має право бути негайно й детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер та причини обвинувачення,

² Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду від 19.03.2015 : справа № 5-1к15 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43555549> (дата звернення: 03.05.2025).

³ Case of *Pélissier and Sassi v. France* (Application no. 25444/94). 25 March 1999 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58226> (дата звернення: 03.05.2025).

⁴ Case of *Sejdovic v. Italy* (Application no. 56581/00). 1 March 2006. // HUDOC : сайт. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72629> (дата звернення: 03.05.2025).

¹ *Affaire Kamasinski v. Austria* (Requête no9783/82). 19 décembre 1989 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-62170> (дата звернення: 03.05.2025).

висунутого проти нього. Зокрема, в рішенні у справі «*Colozza v. Italy*» ЄСПЛ констатував, що неналежні спроби органів влади повідомити заявника про розгляд кримінального провадження щодо нього й подальша відмова в перегляді розглянутої *in absentia* справи щодо заявника є порушенням права на справедливий суд (пункти 28, 29 рішення «*Colozza v. Italy*»¹). В іншому рішенні ЄСПЛ встановив, що неналежна перевірка судом факту інформування заявника про дату попереднього судового засідання, зокрема у випадку помилок в адресі та імені в повістці, і наступне заочне засудження його до позбавлення волі також становили порушення ст. 6 Конвенції (пункти 70, 72, 73 рішення «*Somogyi v. Italy*»²).

Достатність підтвердження ухилення особи від кримінальної відповідальності, що є умовою для застосування процедури спеціального судового провадження, визнана у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року (справа № 415/2182/20), у якій у пунктах 111 та 112 зазначено, що «відповідно до зібраних органами досудового розслідування письмових доказів – даних облікової картки особи, побутової характеристики, актів установлення факту непроживання засудженого за адресою, де він був зареєстрований і мешкав раніше, а також показань свідка ОСОБА_38, ОСОБА_24, котрий до 2014 року впродовж тривалого часу постійно проживав у місті Лисичанську, після участі у складі незаконного збройного формування у бойових діях на боці держави-агресора і вчинення інших злочинів залишив місто, коли воно було деокуповане, і виїхав на непідконтрольну Україні територію»³ (це засвідчено конкретними матеріалами провадження). Ці факти, на переконання Верховного Суду, «свідчать про те, що засуджений усвідомлював злочинний характер власних дій, передбачав можливість настання відповідних кримінально-правових наслідків і

змінив місце проживання насамперед з метою їх уникнення»⁴.

Розуміючи важливість гарантування прав відсутньої під час провадження особи, в сучасній судовій практиці поступово спостерігається тенденція до підвищення стандартів доказування у справах *in absentia*. Суди дедалі ретельніше перевіряють обставини вручення повідомлення про підозру та про виклики, вжиття заходів до розшуку, а також факт обізнаності особи про кримінальне провадження (як приклад можна навести ухвалу Вищого антикорупційного суду від 28 серпня 2024 року у справі № 991/7119/24⁵, ухвалу Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 29 травня 2024 року у справі № 205/3560/24⁶).

Хоча в сучасній судовій практиці спостерігається тенденція до підвищення стандартів доказування у справах *in absentia*, нормативний порядок інформування підозрюваного або обвинуваченого про кримінальне провадження залишається, на наше переконання, недосконалим і має більш формальний характер. Нині інформування особи, щодо якої здійснюється спеціальне досудове розслідування, відбувається відповідно ст. 297-5 КПК України – шляхом направлення відповідної інформації за останнім відомим місцем проживання, публікації в загальнодержавних засобах масової інформації та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора. Враховуючи, що в більшості випадків підозрювані у воєнних злочинах (розслідування яких переважно здійснюється *in absentia*) є громадянами іншої держави та перебувають на її території, ефективність такого інформування викликає сумніви.

Із метою усунення формальності в інформуванні особи про здійснення щодо неї кримінального провадження в юридичній літературі пропонується запровадити певні механізми. Зокрема, йдеться про доповнення процедури спеціального досудового розслідування обов'язковим направленням копій процесуальних

¹ Case of *Colozza v. Italy* (Application no. 9024/80). 12 February 1985 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57462> (дата звернення: 03.05.2025).

² Case of *Somogyi v. Italy* (Application no. 67972/01). 18 May 2004 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61762> (дата звернення: 03.05.2025).

³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 : справа № 415/2182/20, провадження № 13-15кц22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176> (дата звернення: 03.05.2025).

⁴ Там само.

⁵ Ухвала Вищого антикорупційного суду від 28.08.2024 : справа № 991/7119/24, провадження № 1-кц/991/7144/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121368489> (дата звернення: 03.05.2025).

⁶ Ухвала Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 29.05.2024 : справа № 205/3560/24, провадження № 1-кц/205/691/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119357104> (дата звернення: 03.05.2025).

документів, що підлягають врученню підозрюваному, не лише його захиснику, а й до центрального органу зв'язку іноземної держави в разі перебування підозрюваного на її території, наприклад до міністерства закордонних справ відповідної країни (Гурін, 2025, с. 114). Також пропонується розширити засоби повідомлення про підозру та повістки про виклик підозрюваного шляхом створення єдиного інформаційного порталу. Такий портал має забезпечити поширення серед громадськості загальнодоступної інформації про зміст, перебіг і наслідки досудових та судових проваджень, пов'язаних зі збройним конфліктом. Окрім того, він має надати можливість отримання більш детальної закритої інформації про особу у таких провадженнях після проходження відповідною особою онлайн-верифікації (з використанням ЕЦП, BankID тощо)¹.

3. Відсутність чіткого механізму перегляду заочного вироку

Однією з ключових гарантій дотримання прав особи у кримінальному провадженні *in absentia* є її право на повторний розгляд справи за певних обставин після винесення заочного вироку. Цей підхід послідовно підтримується практикою ЄСПЛ, який розглядає можливість доступу до повторного судового розгляду як визначальний критерій відповідності такого провадження вимогам ст. 6 Конвенції. Так, у рішенні у справі «*Colozza v. Italy*» (п. 29) ЄСПЛ наголосив, що «коли національне законодавство дозволяє проведення судового розгляду за відсутності особи, “обвинуваченої у кримінальному злочині”, ця особа, як тільки вона дізнається про провадження, повинна мати можливість отримати від суду, який її заслухав, нове рішення щодо суті обвинувачення»².

Порушення п. 1 ст. 6 Конвенції щодо нездатності особи отримати повторний розгляд справи після його засудження *in absentia* було визнано у справі «*Sanader v. Croatia*»: «У 1992 році, коли заявник проживав на окупованій на той час території Хорватії, хорватська прокуратура пред'явила йому обвинувачення у вчиненні воєнних злочинів проти військовополонених. Його було засуджено *in absentia*, визнано

винним за пред'явленим обвинуваченням та призначено покарання у вигляді 20 років позбавлення волі. У 2000 році Верховний Суд залишив вирок без змін, далі було видано ордер на арешт. Після того як заявник дізнався про своє засудження, у 2009 році він звернувся до хорватських судів із вимогою поновити провадження, проте його клопотання було відхилено через те, що він на той час проживав у Сербії і не був доступний хорватській владі. Заявник скаржився, що він не мав змоги отримати повторний судовий розгляд після його засудження *in absentia* та не був ефективно представлений адвокатом під час судового розгляду, який проводився за його відсутності»³. У цій справі ЄСПЛ встановив, що заявнику, якого судили за процедурою *in absentia* і щодо якого не було доведено, що він намагався ухилитися від правосуддя або однозначно відмовився від свого права з'явитися до суду, не було з достатньою визначеністю забезпечено можливості отримати новий розгляд обвинувачень по суті з повним дотриманням його права на захист (п. 95 рішення ЄСПЛ)⁴.

Водночас у Резолюції Комітету міністрів Ради Європи (75)11 від 21 травня 1975 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого» одним зі стандартів захисту прав особи передбачено право кожного, чия справа розглядалася *in absentia*, мати можливість оскаржити це судові рішення будь-якими доступними йому засобами, якби він був присутній⁵.

Положення про можливість перегляду вироку передбачено також у Директиві (ЄС) 2016/343 Європейського Парламенту та Ради від 9 березня 2016 року «Про посилення певних аспектів презумпції невинуватості та права бути присутнім на судовому процесі у кримінальному провадженні», де у ст. 9 передбачено,

3 Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо судового розгляду за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) // Судова влада України : офіц. сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_ESPL_zaoch_sr.pdf (дата звернення: 03.05.2025).

4 Case of Sanader v. Croatia (Application no. 66408/12). 12 February 2015 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-151039> (дата звернення: 03.05.2025).

5 Res(75)11 – on the criteria governing proceedings held in the absence of the accused. 21.05.1975 // Council of Europe : офіц. сайт. URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016804f7581> (дата звернення: 03.05.2025).

¹ Процедура *In Absentia*: концепція внесення змін у національне законодавство України // Ukrainian Legal Advisory Group : сайт. URL: <https://ulag.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/Додаток-4-1.pdf> (дата звернення: 03.05.2025).

² Case of Colozza v. Italy (Application no. 9024/80). 12 February 1985 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57462> (дата звернення: 03.05.2025).

що «держави-члени забезпечують, щоб у випадках, коли підозрювані або обвинувачені особи не були присутні на судовому розгляді їхньої справи та умови, викладені у статті 8(2), не були виконані, вони мали право на новий судовий розгляд або інший засіб правового захисту, який дозволяє нове вирішення справи по суті, включаючи розгляд нових доказів, і який може призвести до скасування початкового рішення. У зв'язку із цим держави-члени забезпечують, щоб ці підозрювані та обвинувачені особи мали право бути присутніми, брати ефективну участь відповідно до процедур, передбачених національним законодавством, та здійснювати право на захист»¹. Слід наголосити, що не будь-який заочний вирок має бути переглянутий. Право вимагати перегляду справи в засудженого може виникати лише за умови, що розгляд справи *in absentia* відбувся за обставин, коли не були дотримані основні вимоги здійснення провадження, тобто особа не була належним чином повідомлена про судовий розгляд та наслідки неявки.

Зауважимо, що у кримінальному процесуальному законодавстві України відсутній чітко регламентований та універсальний механізм перегляду вироку, ухваленого *in absentia*. Утім, такий перегляд, вважаємо, може бути реалізований через процедуру апеляційного оскарження або в межах здійснення кримінального провадження за нововиявленими обставинами.

Положення ч. 3 ст. 400 КПК України передбачають спеціальне регулювання порядку апеляційного оскарження вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження. Так, у разі подання апеляційної скарги особою, яка була засуджена *in absentia*, суд має право поновити строк на апеляційне оскарження за умови надання нею доказів поважних причин своєї відсутності, визначених ст. 138 КПК України. Очевидно, що апеляційна скарга подаватиметься засудженим із пропуском строку на апеляційне оскарження. Отже, цілком обґрунтованою є позиція окремих юристів, що разом із нею особа має одночасно подати й клопотання про поновлення строку на оскарження з обґрунтуванням поважності причин неявки. Із цього випливає,

¹ Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings // EUR-Lex : сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016L0343> (дата звернення: 03.05.2025).

що специфіка справ, розглянутих *in absentia*, зумовлює розширення процесуальних можливостей засудженої в цьому порядку особи: вона наділяється правом оскаржити ухвалене щодо неї судове рішення навіть за умови пропуску встановленого законом процесуального строку. Загальновідомо, що темпоральні межі подання апеляційних та касаційних скарг існують задля підвищення процесуальної дисциплінованості сторін, а головне вони є гарантією принципу остаточності судових рішень (*res judicata*). У разі заочного визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення її право на перегляд відповідного судового рішення (як компонент права на справедливий суд) превалює над принципом *res judicata*, але все ж не є абсолютним².

Слід зауважити, що згідно з висновками ККС ВС чинний КПК України містить положення, які дозволяють забезпечити перегляд заочних вироків у суді апеляційної інстанції щодо питань як права, так і фактів (постанови ККС ВС від 20 грудня 2023 року у справі № 759/22254/19з, від 28 лютого 2024 року у справі № 753/14148/214).

У контексті порушеного питання слід також звернути увагу на п. 4 ч. 2 ст. 459 КПК України, де як одну з нововиявлених обставин, що є підставою для здійснення відповідного кримінального провадження, визначено «інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути». Якщо тлумачити цю підставу в широкому значенні, можна вважати, що випадки, коли не були дотримані основні вимоги здійснення кримінального провадження *in absentia*, також охоплюються змістом п. 4 ч. 2 ст. 459 КПК України.

² Процедура *in absentia* у кримінальних провадженнях за фактами СНПК // ЮРФЕМ.уа : сайт. 17.02.2025. URL: <https://jurfem.com.ua/in-absentia-crsv/> (дата звернення: 03.05.2025).

³ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20.12.2023 : справа № 759/22254/19, провадження № 51-3248км23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115822485> (дата звернення: 03.05.2025).

⁴ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28.02.2024 : справа № 753/14148/21, провадження № 51-6134км23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442733> (дата звернення: 03.05.2025).

Хоча національне законодавство і передбачає можливість апеляційного оскарження вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження, вважаємо, що детального та чіткого процесуального порядку перегляду заочного вироку в законі не закріплено. Враховуючи, що це питання перебуває під пильною увагою ЄСПЛ та інших міжнародних організацій, вважаємо доцільним передбачити на законодавчому рівні додаткові гарантії прав засудженого на ініціювання скасування вироку й перегляд справи в загальному порядку та унормувати відповідний процесуальний порядок такого перегляду. Як варіант, це може бути реалізовано шляхом закріплення спеціальних норм у новій главі, яка регламентуватиме кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Умовами для перегляду кримінального провадження в загальному порядку можуть бути встановлення фактів або доведення засудженим неналежного повідомлення про виклик, необізнаності щодо факту притягнення до кримінальної відповідальності, а також неможливості з об'єктивних причин реалізувати право на участь у судовому розгляді (зокрема, у зв'язку з воєнними діями, окупацією чи статусом біженця).

ВИСНОВКИ

1. Аналіз розвитку національного законодавства щодо унормування сфери кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого свідчить про поступову еволюцію правового регулювання цього інституту. Запровадження спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження у 2014 році стало відповіддю на необхідність притягнення до відповідальності осіб, які переходять за межами юрисдикції України. Подальші законодавчі зміни протягом 2014–2025 років мали переважно уточнювальний характер, спрямований на унормування окремих процесуальних аспектів.

2. Починаючи з 2022 року, спостерігається тенденція до розширення сфери застосування кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого, зокрема через збільшення підстав для його здійснення та адаптацію процедур до умов правового режиму воєнного стану. Інститут *in absentia* почав розглядатися не лише як винятковий, а й як дієвий інструмент у справах про тяжкі злочини, насамперед воєнні. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого стає не лише засобом юридичного реагування, а й політичним меседжем про невідворотність відповідальності та відповіддю на суспільний запит на справедливість.

3. Аналіз чинного законодавства свідчить про фрагментарність і певну неузгодженість нормативного регулювання кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Асиметрія в унормуванні спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження вказує на відсутність єдиного системного підходу законодавця до регламентації інституту *in absentia*. Відокремлене й розпорошене розміщення відповідних норм у різних розділах КПК України свідчить про брак цілісного бачення цього інституту як єдиного правового явища. З урахуванням наявного досвіду кодифікації, зокрема Закону № 725-VII, доцільним видається повернення до моделі єдиної глави, присвяченої кримінальному провадженню за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Враховуючи його сутність як диференційованої форми провадження, логічним є розміщення такої глави в розділі VI КПК України поруч з іншими особливими порядками.

4. Проведене дослідження засвідчило наявність низки актуальних проблем, що істотно впливають на ефективність і легітимність застосування кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Серед найбільш суттєвих труднощів, які були проаналізовані в межах статті, виокремлюються: формальна участь захисника без реального забезпечення права на захист; формалізм у встановленні факту ухилення особи від участі в процесі; недосконалість порядку інформування підозрюваного чи обвинуваченого про кримінальне провадження; відсутність чіткого механізму перегляду вироку, ухваленого *in absentia*. У статті запропоновано певні напрями вдосконалення правового регулювання цього інституту: вдосконалити порядок призначення й контролю ефективності роботи захисника у провадженнях *in absentia*; встановити чіткі стандарти доведення слідчим або прокурором умисного ухилення особи з урахуванням об'єктивних обставин; переглянути порядок інформування підозрюваних чи обвинувачених, які перебувають за межами України; передбачити чітку процедуру перегляду вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження, з метою забезпечення права особи, засудженої *in absentia*, на справедливий судовий розгляд.

5. Проаналізовані у статті проблемні моменти не є вичерпними. Поза межами цього дослідження залишилися такі аспекти, як оцінювання ефективності кримінального провадження у справах про воєнні злочини, а також питання дотримання стандартів доказування

в умовах відсутності обвинуваченого. Очевидно, що подальше осмислення проблематики *in absentia* потребує як теоретичної глибини, так і постійного моніторингу судової практики. Попри виявлені недоліки, кримінальне провадження за відсутності особи є необхідним і виправданим інструментом, який дає змогу реагувати на виклики, що не можуть бути

врегульовані в межах загального порядку кримінального провадження. Його подальший розвиток має відбуватися з урахуванням дотримання стандартів забезпечення права на справедливий суд, засади верховенства права та належного балансу між публічним інтересом і захистом прав особи.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Глава 24¹ КПК України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень». Науково-практичний коментар, Практика Європейського суду з прав людини, окремі думки суддів, національна судова практика, листи та узагальнення, міжнародні документи, законодавство України, зразки процесуальних документів, схеми та таблиці : наук.-практ. посіб. / А. В. Столітній, С. В. Шмалення, М. В. Членов та ін. ; за заг ред. А. В. Столітнього. Київ : Норма права, 2024. 536 с.
2. Гловюк І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) у системі кримінального провадження України. *Право України*. 2015. № 7. С. 16–25.
3. Гурін О. Ю. Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування : дис. ... д-ра філософії : 081. Одеса, 2025. 267 с.
4. Калінніков О. В. Гарантії прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування (*in absentia*) за КПК України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 128–137. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201152.128>.
5. Калінніков О. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (*in absentia*) в Україні та країнах Європи (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2021. 314 с.
6. Коць Є. П. Проблемні аспекти залучення та участі захисника під час спеціального досудового розслідування (*in absentia*). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 342–346. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.59>.
7. Кучинська О. П., Черниченко І. В. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження (*in absentia*) та відеоконференція: порівняльний аналіз. *Право України*. 2015. № 7. С. 43–50.
8. Маленко О. В. Інститут заочного провадження в кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 247 с.
9. Малярєнко В. Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві. *Право України*. 2004. № 9. С. 3–12.
10. Матвієвська Г. В. Заочне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2013. 150 с.
11. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 238 с.
12. Пеліхос Є. М. Забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого при здійсненні спеціального кримінального провадження (*in absentia*) : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 256 с.
13. Татаров О. Ю. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: проблеми та перспективи реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29, ч. 2, т. 2. С. 125–130.
14. Трофименко В. М. Заочна форма кримінального провадження та її значення для захисту прав і законних інтересів сторін. *Форум права*. 2012. № 4. С. 913–918. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_152.pdf (дата звернення: 03.05.2025).
15. Трубніков В. М., Слінько Д. С. Реалізація засад кримінального провадження в процесуальній формі заочного кримінального судочинства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2014. № 1137, вип. 18. С. 177–181.
16. Удалова Л., Письменний Д. Здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого. *Право України*. 2015. № 7. С. 51–57.
17. Членов М. В., Тимофеев А. О., Букреєв О. І. Здійснення спеціального досудового розслідування у кримінальному провадженні : практ. порадник. Харків : ІПЮК для СБУ, 2023. 48 с.
18. Шумейко Д. О. Здійснення спеціального кримінального провадження в Україні: теорія і практика : монографія. Київ : Алерта, 2020. 438 с.

Надійшла до редакції: 23.05.2025

Прийнята до опублікування: 20.06.2025

REFERENCES

1. Chlenov, M. V., Tymofeiev, A. O., & Bukrieiev, O. I. (2023). *Conducting a special pre-trial investigation in criminal proceedings*. Institute of Legal Training for the Security Service of Ukraine.
2. Hloviuk, I. (2015). Criminal proceedings in the absence of a suspect or accused (in absentia) in the criminal justice system of Ukraine. *Law of Ukraine*, 7, 16–25.
3. Hurin, O. Yu. (2025). *Ensuring human rights during special pre-trial investigation* [Doctor of philosophy dissertation, Odesa State University of Internal Affairs].
4. Kalinnikov, O. V. (2020). Safeguards for Rights of Suspect during Special Pre-Trial Investigation (in Absentia) under Criminal Procedure Code of Ukraine. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2(115), 128–137. <https://doi.org/10.33270/01201152.128>.
5. Kalinnikov, O. V. (2021). *Pre-trial investigation in criminal proceedings in the absence of a suspect (in absentia) in Ukraine and European countries: A comparative legal study* [Doctor of philosophy dissertation, National Academy of Internal Affairs].
6. Kots, E. P. (2023). Problematic aspects of involvement and participation of a defense attorney during a special pre-trial investigation (in absentia). *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 342–346. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.59>.
7. Kuchynska, O. P., & Chernychenko, I. V. (2015). Special pre-trial investigation and court proceedings (in absentia) and videoconferencing: A comparative analysis. *Law of Ukraine*, 7, 43–50.
8. Malenko, O. V. (2019). *The institute of trial in absentia in the criminal procedure of Ukraine* [Candidate dissertation, Academy of Advocacy of Ukraine].
9. Maliarenko, V. T. (2004). On trial in absentia in criminal proceedings. *Law of Ukraine*, 9, 3–12.
10. Matviievskaya, H. V. (2013). *Trial in absentia in criminal procedure of Ukraine* [Candidate dissertation, National University “Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine”].
11. Nahorniuk-Danyliuk, O. O. (2016). *Special criminal proceedings in the criminal process of Ukraine* [Candidate dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv].
12. Pelikhos, Ye. M. (2022). *Ensuring the right to defense of the suspect, accused during special criminal proceedings (in absentia)* [Doctor of philosophy dissertation, National Academy of Internal Affairs].
13. Shumeiko, D. O. (2020). *Conducting special criminal proceedings in Ukraine: Theory and practice*. Alerta.
14. Stolitnii, A. V., Shmalennia, S. V., Chlenov, M. V. et al. (2024). Chapter 24¹ of the CPC of Ukraine “Peculiarities of Special Pre-trial Investigation of Criminal Offenses”. *Scientific and practical commentary, practice of the European Court of Human Rights, separate opinions of judges, national case law, letters and formations, international documents, legislation of Ukraine, samples of procedural documents, schemes and tables* (A. V. Stolitnii, Ed.). Norma prava.
15. Tatarov, O. Yu. (2014). Correspondence hearing of case in Ukrainian legislation of criminal procedure: problems and prospects realization. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 29(2), 125–130.
16. Trofymenko, V. M. (2012). The trial in absentia and its significance for protecting the rights and legitimate interests of the parties. *Forum of Law*, 4, 913–918. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_152.pdf.
17. Trubnikov, V. M., & Slinko, D. S. (2014). Implementation of the principles of criminal proceedings in the procedural form of trial in absentia. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Law*, 1137(18), 177–181.
18. Udalova, L., & Pysmennyi, D. (2015). Conducting criminal proceedings in the absence of a suspect or accused. *Law of Ukraine*, 7, 51–57.

Received the editorial office: 6 May 2025

Accepted for publication: 13 June 2025

TETIANA HRYHORIVNA FOMINA,

Doctor of Law, Professor,

Kharkiv National University of Internal Affairs,

Educational and Scientific Institute No. 1,

Department of Criminal Procedure and Organization of Pre-trial Investigation;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9513-1673>,

e-mail: tatianafomina7777@gmail.com

CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE ABSENCE OF THE SUSPECT OR ACCUSED (IN ABSENTIA): LEGISLATIVE TRANSFORMATIONS AND CURRENT REGULATION

The article examines the transformation and current standardisation of criminal proceedings in the absence of a suspect or defendant (in absentia) in the context of the development of Ukrainian criminal procedural law. It is emphasised that the introduction of special pre-trial investigations and special court proceedings in 2014 was the legislator's response to public and security demands to ensure the inevitability of criminal liability in cases where a person evades justice or is outside the jurisdiction of Ukraine. It has been established that further changes during 2014–2025 were fragmentary in nature and only partially eliminated the existing gaps. Along with the study of national legislation, the restrictions on the absence of the accused during court proceedings in the practice of the International Criminal Court and the possibility of conducting certain procedural actions without his participation were analysed separately.

It has been found that since 2022, there has been an expansion in the scope of application of in absentia proceedings, as the mass nature of war crimes and collaborationism has created a practical need for the widespread use of the mechanisms under study. Criminal proceedings in the absence of a suspect or defendant have become not only an instrument of legal response, but also a political message about the inevitability of responsibility.

The article highlights the conceptual inconsistency and structural imbalance of legal regulation: individual elements of proceedings in absentia are contained in different chapters of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which complicates its holistic perception as a single procedural institution. A proposal is made to provide for the procedure for criminal proceedings in the absence of the suspect or accused (in absentia) in Section VI of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which is devoted to the regulation of special procedures for criminal proceedings, combining in it the peculiarities of both special pre-trial investigation and special court proceedings.

Problems with the implementation of such proceedings at the present stage have been identified, in particular: the formality of the participation of the defence counsel, the lack of a clear procedure for reviewing a judgment rendered in absentia, formalism in confirming the fact of a person's evasion, as well as the imperfection of the mechanisms for informing them. Specific ways to improve the legislation have been proposed. It has been established that, despite the existing shortcomings, the institution of in absentia is a necessary tool capable of ensuring effective justice in exceptional circumstances.

Keywords: *criminal proceedings, in absentia, special pre-trial investigation, special judicial proceedings, practice of the European Court of Human Rights, ensuring rights, special procedures of criminal proceedings, Rome Statute of the International Criminal Court.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Фоміна Т. Г. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*): трансформації законодавства та сучасне унормування. *Право і безпека*. 2025. № 2 (97). С. 147–161. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.2.12>.

Citation (APA): Fomina, T. H. (2025). Criminal Proceedings in the Absence of the Suspect or Accused (in absentia): Legislative Transformations and Current Regulation. *Law and Safety*, 2(97), 147–161. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.2.12>.